

ПРИКАРПАТСЬКИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМ. ВАСИЛЯ СТЕФАНИКА

ФЕРШТЕЙ ВАСИЛЬ ВАСИЛЬОВИЧ

УДК 373.1+37.032

**ВИХОВАННЯ ГАРМОНІЙНОЇ ОСОБИ
В УМОВАХ СІЛЬСЬКОГО НАВЧАЛЬНО-
ВИХОВНОГО КОМПЛЕКСУ**

13.00.01 — теорія та історія педагогіки

**Автореферат
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата педагогічних наук**

Івано-Франківськ — 1997

ЛНБ України ім. В. Стефаника

00737600 (N)

ДВ 21.000

Дисертацією є рукопис

Робота виконана у Львівському державному університеті імені Івана Франка, Міністерство освіти України, м. Львів

Наукові керівники:

кандидат педагогічних наук, доцент,
Баїк Лев Григорович,
Львівський державний університет
імені Івана Франка
завідувач кафедри педагогіки

кандидат педагогічних наук, доцент
Сявко Євгенія Іванівна,
Львівський державний університет
імені Івана Франка,
доцент кафедри педагогіки

Офіційні опоненти:

доктор педагогічних наук, професор,
член-кореспондент АПН України,
Ступарик Богдан Михайлович,
Прикарпатський університет
ім. Василя Стефаника,
м. Івано-Франківськ
завідувач кафедрою історії педагогіки

кандидат педагогічних наук, доцент
Пенішкевич Дарина Іванівна,
Чернівецький державний університет
ім. Юрія Федьковича
завідувач кафедрою педагогіки

Провідна установа -

Тернопільський державний
педагогічний університет,
кафедра педагогіки,
Міністерство освіти України,
м. Тернопіль

Захист відбудеться 25 грудня 1997 року, о 13 год. на засіданні спеціалізованої вченої ради К.09.03.01 у Прикарпатському університеті ім. Василя Стефаника за адресою: 284000, м. Івано-Франківськ, вул. Шевченка, 57.

З дисертацією можна ознайомитись у бібліотеці Прикарпатського університету ім. Василя Стефаника, 284000 м. Івано-Франківськ, вул. Шевченка, 57.

Автореферат розісланий 25 листопада 1997 року.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради

Реза О.С.

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність дослідження.

Удосконалення людської особистості, виховання гармонійної особи були і залишаються центральними проблемами педагогіки. Вони вимагають нових підходів і рішень на рубежі нового тисячоліття. Ці педагогічні проблеми в Україні ставляться в контексті державотворчих процесів. Сучасна філософія освіти розробляє численні концепції людини, апробує різні типи шкіл, навчально-виховних закладів, які б максимально стимулювали розвиток потенційних творчих можливостей особи, сприяли б вираженню її самоцінності в соціальному і природному довіллі.

“Державна національна програма “Освіта”: Україна ХХІ століття” ставить за мету привести систему освіти та виховання у відповідність до запитів особи. У цій програмі стратегічними завданнями визначаються “...відродження і розбудова національної системи освіти як найважливішої ланки виховання свідомих громадян Української держави, формування освіченої, творчої особистості, становлення її фізичного і морального здоров'я, забезпечення пріоритетності розвитку людини, відтворення і трансляція культури і духовності в усій різноманітності вітчизняних та світових зразків...”.

Вважаємо, що пошуки нової моделі виховного ідеалу повинні йти у напрямі наповнення новим змістом поняття “гармонійна особа”. Творення ж наукової методології для педагогічної теорії і практики повинно спиратися, перш за все, на народні історично-традиційні виховні засади. Це особливо важливо для нашої пострадянської педагогіки, яка ще й дотепер перебуває у полоні стереотипів, сформованих в умовах тоталітарного режиму.

Розбудова сучасної системи виховання та освіти в Україні відповідно до народних традицій, з урахуванням усіх набутків сучасної педагогіки є важливою і продуктивною педагогічною проблемою. Якщо говорити про національні виховні традиції, то вони включають і християнське виховання.

У своїх висновках ми спираємося на наукову спадщину класиків світової і вітчизняної педагогіки, філософії та історії Я.- А. Коменського, І.Песталоцці, Г.Сковороди, О.Духновича, К. Ушинського, М.Пирогова, Б.Грінченка, П.Юркевича, М.Костомарова, П.Куліша, І.Бартошевського, М.Грушевського, Д.Яворницького, Г.Ващенко, Ю.Дзероґайча, І.Огієнка, А.Шептицького, О.Макарушки, С.Русової, М.Галушинського, С.Сіропояка, В.Сухомлинського і інших.

Для нашого дослідження вельми важливе значення мають такі історичні документи, як "Поучення" Володимира Мономаха, Закони УНР про встановлення Єдиної Національно-Державної Школи та про Статут Єдиної Школи від 13 липня 1921 року, матеріали Першого Українського Педагогічного Конгресу, який проходив у Львові у 1935 році.

Важливим також стало використання здобутків народної педагогіки, виховних традицій українських навчальних закладів дорядяньського періоду, культурної спадщини нашого народу, соціальних доктрин християнських Церков, матеріалів національних педагогічних з'їздів, конгресів і конференцій, роботи сучасних дослідників національної системи виховання І.Зязюна, І.Музички, М.Стельмаховича, Б. Ступарика, О.Вишневського, Є. Сявакко, Ю.Руденка, С.Ярмуся, М.Семчишина, М.Рудницької та ін.

Аналізуючи стан сучасного пострадянського українського села, приходимо до висновку, що в ньому сьогодні повинна працювати школа нового типу, яка б ставила своїм завданням створення умов для гармонійного розвитку особи. Така школа повинна мати метою своєї діяльності як виховання особи, так і формування сприятливого виховного довкілля для підростаючого покоління і дорослих жителів села.

Школа нового типу, володіючи відповідною матеріальною, кадровою і методичною базою, повинна використовувати свою головну перевагу — вплив на дітей, що ґрунтується на наукових основах, надані суспільством довіру та відповідальність за майбутнє підростаючого покоління. Вона повинна набути статусу об'єднуючої основи для всього соціального довкілля, яка спонукатиме до розвитку і школи, і село.

Утіленню ідеї гармонійного виховання особи в сільських умовах найбільшою мірою відповідає, як показує досвід, новий тип школи - навчально-виховний комплекс (НВК). В основі виникнення навчально-виховних комплексів закладено ідею інтеграції виховних зусиль різних за профілем закладів - освіти, культури, спорту. Виникнувши в 70-х роках на Білгородщині, навчально-виховні комплекси набули поширення в Росії, Україні, Прибалтиці, Молдові. У цей час над створенням НВК плідно працював один із відомих педагогів-експериментаторів М.Щетінін, утілюючи свою систему гармонійного розвитку особи.

Під навчально-виховним комплексом розуміємо заклад навчально-виховного спрямування, який об'єднує на спільній матеріально-технічній і кадровій базі загальноосвітньої школи освітньо-педагогічні зусилля всіх наявних соціальних інститутів довкілля: родини,

Церкви, закладів культури, фізичної культури і спорту, виробництва, різних громадських утворень. Особливістю діяльності НВК є цілеспрямоване формування виховного соціально-культурного довкілля як необхідної умови гармонійного виховання особи.

Треба відзначити, що відсутність належного наукового забезпечення не дає можливості для повного втілення ідей НВК. На практиці відбувається штучне з'єднання різного роду навчально-виховних закладів, які, в кращому випадку, намагалися вирішувати лише такі завдання:

- створення умов навчання в сільській школі на рівні міської;
- надання можливості сільським школярам отримати художню та музичну освіту, займатись фізичною культурою і спортом.

Уважаємо, що тут проявився згубний відхід від першопричинної ідеї виникнення НВК — забезпечення всебічного гармонійного розвитку особи. У цьому виховному досвіді вихолощуються духовні аспекти виховання особи, національна ідея на догоду безнаціональному вихованню, яке панувало у радянській педагогіці.

Педагогічна теорія і практика, нова школа повинні ліквідувати суперечності між колосальними навчально-виховними можливостями народної педагогіки і рідної мови та незадовільним їх використанням. Ці суперечності яскраво проявляються: а) у розвитку наукової теорії і методики родинно-громадсько-шкільного виховання; б) у практиці виховання дітей у сім'ї; в) у виховній роботі школи і позашкільних навчально-виховних закладів.

Актуальністю перелічених проблем і обумовлено вибір теми нашої дисертаційної роботи "Виховання гармонійної особи в умовах сільського навчально-виховного комплексу".

Об'єктом дослідження є процес виховання гармонійної особи в умовах сільського соціального довкілля.

Предметом дослідження є організація і зміст діяльності сільського навчально-виховного комплексу, спрямованого на виховання гармонійної особи.

Мета дослідження полягає у теоретичному обґрунтуванні сутності поняття "гармонійна особа" в умовах сучасної національної виховної системи; у створенні та апробації на практиці методики організації і діяльності сільського навчально-виховного комплексу як соціально-педагогічної системи, спрямованої на виховання гармонійної особи; у створенні такого комплексу і наповненні новим змістом його діяльності.

Для досягнення визначеної мети виходимо з гіпотезою: виховання гармонійної особи (у нашому трактуванні її сутності) обумовлене запитами суспільно-історичного розвитку українського народу. В

умовах села воно можливе через формування виховного довкілля на основі традиційних національно-історичних виховних засад, засобами сільського навчально-виховного комплексу як творчої соціально-педагогічної системи.

Виходячи із мети та гіпотези дослідження, були визначені такі його основні завдання:

- зробити аналіз соціально-історичних та педагогічних передумов виникнення навчально-виховних комплексів як педагогічних систем, спрямованих на виховання гармонійної особи;
- обґрунтувати сутність поняття "гармонійна особа";
- створити та апробувати на практиці методіку організації і діяльності сільського навчально-виховного комплексу;
- створити і наповнити новим змістом діяльність сільського навчально-виховного комплексу;
- дослідити ефективність впливу сільського навчально-виховного комплексу на формування сприятливої соціальної атмосфери, спрямованої на виховання гармонійної особи, поклавши в основу його діяльності національно-традиційні підходи до виховання.

Методологічною основою дослідження є філософсько-християнські морально-етичні уявлення про людину і виховання; наукова спадщина класиків світової педагогіки; історично-філософська спадщина українського народу; сучасні концепції розвитку національної освіти і виховання; урядові документи з питань освіти і виховання.

У нашому дослідженні ми виходили також із принципу єдності національного, міжнаціонального і загальнолюдського у формуванні духовної культури народу. Через національне до загальнолюдського - такий сьогоднішній шлях особи і народу до гармонійного розвитку.

Для вирішення поставлених завдань застосовувався комплекс методів теоретичного та емпіричного дослідження, співвідношення між якими визначалося завданнями та етапами проведеної дослідницької роботи.

Використовувалися такі головні методи, як теоретичний аналіз філософської, богословської, науково-педагогічної літератури; вивчення історичних пам'яток, виховних традицій українського народу, наукових праць з історії, краєзнавства, етнографії; вивчення й узагальнення передового педагогічного досвіду; спостереження, бесіда, анкетування, аналіз продуктів діяльності, проведення творчих звітів, тестування; систематичне проведення контрольних зрізів знань, умінь та навичок, педагогічних консилиумів, нарад; психолого-педагогічний експеримент та ін.

База дослідження: дослідження проходило на базі Звенигородського НВК Пустомитівського району Львівської області. Враховувались результати роботи Єнакієвського НВК Донецької області. Експериментом - як контрольні групи — було охоплено низку середніх шкіл Пустомитівського району, які працюють в умовах, подібних до Звенигородської середньої школи, але не як НВК. Це - Борщовицька, Старосільська, Пикуловицька, Миклашівська середні школи. Всі вони є школами, що збудовані протягом останніх п'ятнадцяти років і реорганізовані в 1985—1990 рр. із неповних середніх шкіл у середні. В експерименті брала участь також Верхньо-Білківська середня школа, яка не є новобудовою. Усі ці школи, як і Звенигородська, розташовані в межах 20—30 кілометрів від Львова, що уподібнює соціально-педагогічні умови їх діяльності.

Дослідження охоплювало три етапи. На першому етапі дослідження (1987—1989 рр.) основна увага зосереджувалась на виборі та обґрунтуванні теми дослідження, визначенні його об'єкта, предмета, мети, завдань, розробці гіпотези. Вивчалася психолого педагогічна, філософська, теологічна література з теми дослідження, практика діяльності різних НВК.

Практична сторона роботи полягала у виробленні й узгодженні положень концепції утворення НВК, у підготовці педагогів до праці в умовах НВК, у координації спільних дій учасників педагогічного експерименту. Відповідно створювалась і вдосконалювалась матеріальна база для вирішення визначених завдань.

На другому етапі (1989—1991 рр.) дослідження сформовано Звенигородський НВК у складі середньої загальноосвітньої школи, музичної школи, філії спортивної школи, Будинку культури, історико-красознавчого музею села Звенигорода, студій образотворчого мистецтва та хореографії. Визначено соціальні об'єкти, які увійшли в сферу експерименту, як такі, що тісно співпрацюють із НВК у справі виховання молоді, створенні позитивної морально-виховної атмосфери у селі. Ними стали: Церква, місцеве селянське господарство, сільська Рада.

Були розроблені методика дослідження та концепція діяльності Звенигородського НВК. Ця концепція полягає в тому, що Звенигородська сільська загальноосвітня школа повинна виступити як центр духовного відродження села.

Проходили розробка й уточнення єдиного доцільного розпорядку життєдіяльності НВК, реорганізація навчально-виховного процесу в напрямі пошуку форм диференційованого навчання і розвитку творчих можливостей учнів. Велися пошуки системи управління й самоуправління НВК. Удосконалювалась структура НВК.

Для визначення параметрів щодо аналізу й оцінки ефективності діяльності Звенигородського НВК у вихованні гармонійної особи нами був врахований досвід науково-експериментальної роботи, що проводилась науково-практичним педагогічним об'єднанням "Школа-комплекс" на базі Донецького та Білгородського (Росія) регіонів, а також власні підходи з урахуванням регіональних особливостей НВК [157;158].

Такими головними інтегральними параметрами стали динаміка рівня гармонійного розвитку колективу школярів та вплив НВК на навколишнє соціальне довкілля.

Уважаємо за доцільне зазначити, що неможливо виразити всі процеси творення і діяльності НВК кількісними показниками. Тому не менш суттєвою, на наш погляд, є якісна оцінка діяльності НВК.

Особливо цінною у визначенні результатів діяльності НВК є суб'єктивна оцінка батьками, вихованцями, педагогами процесів і явищ, що проходять у його рамках. Для вивчення цього широко застосовувались відповідні анкети, опитування, соціологічні зрізи.

На третьому етапі (1991—1995 рр.) дослідження апробувались та впроваджувались у практику методичні рекомендації щодо підвищення ефективності діяльності НВК. Удосконалювалася система навчальної та позакласної виховної роботи, проходила математична обробка результатів дослідницької експериментальної роботи, проводилось узагальнення отриманих результатів.

Наукова новизна і теоретичне значення дослідження полягають в тому, що обґрунтовано сутність поняття "гармонійна особа" на основі традиційно-народних та сучасних гуманістичних підходів у вихованні; розроблено методик організації та діяльності сільського навчально-виховного комплексу як педагогічної системи, спрямованої на виховання гармонійної особи; визначено педагогічні умови для виховання гармонійної особи засобами сільського навчально-виховного комплексу на основі традиційних народних поглядів на людину та її місце у світі; виявлено організаційно-педагогічні умови для успішної діяльності сільського НВК у плані формування сприятливого виховного соціального довкілля.

Практична значущість дослідження полягає у можливості використання його концептуальних положень та методичних рекомендацій керівниками освіти і культури, сільських шкіл щодо організації навчально-виховної діяльності освітньо-виховних закладів, спрямованої на виховання гармонійної особи. Основні положення дослідження можуть бути використані у практичній роботі вчителями, вихователями середніх шкіл, працівниками культурно-освітніх закладів, науковцями, іншими категоріями спеціалістів, які займаються

проблемами навчання та виховання молоді, а також організацією та управлінням цієї діяльності.

Наукова обґрунтованість і вірогідність результатів дослідження підтверджуються методологічним забезпеченням його вихідних позицій; вирішенням визначених завдань шляхом системного і діяльнісного підходів; відповідністю висновків дослідження результатам наукових робіт інших педагогів і психологів; застосуванням різноманітних методів дослідження; системною перевіркою результатів їх практичного впровадження; реальними змінами у взаємодії учнів і випускників НВК з навколишнім соціальним довкіллям; безпосередньою участю дисертанта в апробації результатів дослідження.

На захист вноситься:

1. Теоретичне обґрунтування сутності поняття “гармонійна особа” з урахуванням традиційних поглядів, уявлень про людину, її виховання, світобудову, що відповідають суспільно-історичному розвитку українського народу.

2. Методика організації і зміст діяльності сільського НВК як системоутворюючого педагогічного фактора, що сприяє гармонійному вихованню особи.

Апробація та впровадження результатів дослідження здійснювались шляхом опублікування наукових праць, матеріалів виступів на науково-практичних конференціях, проведення на базі Звенигородського НВК двох міжнародних науково-практичних конференцій, під час семінарів-практикумів на базі Звенигородського НВК, зокрема: обласного семінару завідувачів райміськво (Звенигород, 1991), завідувачів відділами культури області (Звенигород, 1993), на різного рівня нарадах, семінарах керівників шкіл, на засіданнях кафедри педагогіки Львівського державного університету ім. І. Франка і лабораторії національної школи (згодом лабораторії гуманізації професійної освіти) Інституту педагогіки і психології професійної освіти АПН України (1990—1996).

Матеріали дослідження відображені у 7 публікаціях. Структура дисертації. Робота складається із вступу, двох розділів, висновків, списку використаних джерел (191 найменування), додатку. Результати дослідження проілюстровано 5 таблицями і 4 схемами. Обсяг дисертації 240 с., додатку — 50с.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У вступі обґрунтовано актуальність досліджуваної проблеми, визначено напрями наукових пошуків, мету, предмет, завдання та

методи дослідження, охарактеризована його теоретична основа; розкриті наукова новизна, практична і теоретична значущість; викладені положення, що виносяться на захист; подано інформацію про етапи дослідження, визначено параметри для оцінки його результатів.

У першому розділі "Соціально-історичні та філософсько-педагогічні основи функціонування сільських навчально-виховних комплексів як чинника гармонійного розвитку особи" на основі аналізу науково-літературних джерел, практичного педагогічного досвіду виявлено соціально-історичні та педагогічні передумови виникнення навчально-виховних комплексів як цілісної виховної системи, розглянуто проблеми виховання гармонійної особи в українській традиційній системі виховання, визначено ідейно-методологічні засади виховання гармонійної особи.

У розділі доведено, що НВК виникли з метою втілення ідеї виховання всебічно розвинутої гармонійної особи. Зародившись у селі, вони приживаються та набувають розвитку і у містах.

Показано, що в надрах радянської педагогічної науки і практики велися пошуки моделей навчально-виховних систем, які мали б забезпечити виховання гармонійної особи. Однак радянська педагогічна система, створена на матеріалістичній методологічній основі, не давала можливості для втілення ідей, що ставили в центр виховання людину, особу як неповторну індивідуальність, духовну істоту, яка є найвищою цінністю.

Тому гуманістичні за змістом виховні ідеї С.Шацького, П.Блонського, В.Сухомлинського та інших педагогів не могли бути втілені в рамках моноідеологізованої матеріалістичної виховної системи епохи реального соціалізму як такі, що їй суперечили.

На основі аналізу історичних документів різних епох, починаючи із княжих часів, наукової спадщини видатних українських державних діячів, богословів, філософів, педагогів, письменників показано, що світоглядною основою, на якій історично базувався весь процес морально-етичного розвитку нашого народу, є християнське вчення. Робиться висновок, що засади християнського вчення повинні стати основою побудови сучасної української національної системи виховання з урахуванням культурних цінностей нашого народу, його виховного досвіду, національно-культурних надбань народів Європи та світу.

Християнську систему виховання ми розглядаємо як виховну систему, побудовану на земних цінностях, створених людиною засобами природного та надприродного пізнання, які гармоніюють із євангельськими законами.

Основні засади християнської системи виховання розкриті в працях К.Ушинського, О.Духновича, І.Бартошевського, Ю.Дзеровича, С.Русової, С.Сірополка, О.Макарушки, І.Огієнка, А.Шептицького, М.Рудницької, І.Музички, С.Ярмуся та інших.

Відзначимо, що тут і далі трактуватимемо терміни "особа", "особистість", "людина" та ін. - з позицій християнського класичного розуміння, за яким: "Людина - то щось абсолютно осібне - тому особа, тобто окрема істота ... Термін "особа" включає теж щось священне, образ Божий, тому заперечення Бога позбавляє особу її основи". "Все, що існує на землі, треба скеровувати до людини, як до свого центру й звершення" - стверджує, спираючись на висновки II Ватиканського Собору, сучасний український педагог-богослов І.Музичка.

У сутність поняття "особа" ми вкладаємо те, що кожна людина від свого народження є унікальним Божим творінням. Вона володіє закладеними Творцем природними і надприродними потенціями(задатками) і здатна самотійно, спілкуючись із навколишнім матеріальним і духовним світом, творити власну систему ідеалів, гармонійну з вищих духовних законів.

Рівень гармонійності власної системи ідеалів із вищими духовними законами, поданими нам Творцем, у кожної особи є різним. Якщо в тієї чи іншої особи рівень гармонійності власної системи ідеалів значно випереджує існуючий у соціальному довіллі, то ми говоримо про цю особу як про особистість.

В основу трактування сутності поняття "гармонійне виховання особи" ми покладаємо відповідність розвитку її духовних задатків та тіла засобами природного та надприродного впливу.

Обґрунтовано, що найважливішими завданнями у вихованні духовних задатків особи є:

- формування розуму, здатного привести до дії її вроджений потенціал;
- творення на основі розуму та віри власної системи ідеалів і чеснот(ідеального духу), які б гармоніювали з вищими надприродними ідеями, спонукали б особу до безперервної праці над самовдосконаленням, відповідно до ідеалу, та життя за совістю;
- осягнення стану, за якого розум, віра і совість управляють всіма порухами її волі.

У зміст поняття "духовність особи" ми вкладаємо таку систему ідей, яка твориться особою на основі вроджених внутрішніх природних і надприродних задатків, засад, під впливом взаємодії з природним та надприродним довіллям і перебуває у гармонії із вищими надприродними ідеями. Ця система проявляється у діяльному

ставленні особи до довкілля та самої себе, відображається різноманітними образами-предметами через засоби матеріальної та нематеріальної культури як продукти діяльності особи.

Процес творення духовності особи може бути тотожним плеканню її власної системи ідеалів, яка максимально гармоніює із вищими природними та надприродними ідеями. Саме у цьому аспекті ми говоримо про виховання, формування духовності гармонійної особи.

Окрім християнства, методологічну основу виховання гармонійної особи становить матеріальна і духовна культура нашого народу, його мова, історичні традиції. Тільки через національне, підносячи його до найвищих світових стандартів, можемо піднятися до високого рівня розвитку як особисто, так і загалом, як народ, нація.

Показано, що такими важливими традиційно-історичними засадами виховання гармонійної особи в українців є:

— віра у Творця, верховенство Його законів, що є головним духовним надбанням, віковичною традицією нашого народу, яка пройшла випробування часом і є основою його поступу далі;

— духовний аристократизм українців, що проявлявся у лагідній вдачі, гостинності, працелюбстві, гуманному ставленні навіть до ворогів, перевазі духовного над фізіологічним у родинному житті, високій моральності, хоробрості і любові до своєї Батьківщини, великій пісенній культурі;

— усвідомлення особою вихованця краси та життєдайності своєї землі, відповідальності за її майбутнє перед своїми нащадками і Богом;

— поцінування у нашого народу освіти і знань як важливих чеснот особи, що визначали її провідне місце і роль у суспільстві;

— працелюбство, пошана до людей за результатами їхньої праці;

— пісенність нашого народу, народна музика, хореографія, національне мистецтво, фольклор як основа естетичного виховання підростаючого покоління;

— усвідомлення особою вихованця приналежності до своєї родини, громади, народу і відповідальності перед ними. Виховання господаря, громадського діяча, патріота, готового до життя та праці на своїй землі, до її захисту.

Ми ставимо за мету виховання гармонійної особи. Гармонійно вихованою ми вважаємо особу:

— у якій на основі вродженого потенціалу, соціальних ідеалів і цінностей довкілля сформовано власну систему ідеалів, яка максимально наближається до вищих природних і надприродних ідей;

— яка постійно прагне досконалості, пізнання, здатна задля цього до безперервної праці над собою;

— у якої добре розвинуті розум, віра і совість управляють її волею;

— яка визнає і найбільше цінує власну та інших людей трансцендентну самобутність і гідність, будує відповідно до цього ставлення до самої себе та соціального довкілля;

— яка є носієм, поцінувачем і творцем тих соціально-культурних цінностей свого народу, на основі яких сформовано її власну систему ідеалів;

— яка осягає загальнолюдське через національне, підносить національне до загальнолюдського;

— у якої духовний розвиток поєднується з добрим фізичним розвитком.

У другому розділі “Особливості процесу виховання гармонійної особи в умовах сільського навчально-виховного комплексу” на основі вивчення і аналізу джерельних матеріалів, практичного виховного досвіду, проведеної експериментальної роботи визначено роль суб’єктів соціального довкілля у вихованні гармонійної особи, підходи до організації і змісту навчально-виховного процесу в умовах НВК. Виявлено закономірності організації та діяльності сільського навчально-виховного комплексу як цілісної виховної системи. Показано ефективність впливу сільського навчально-виховного комплексу на формування сприятливої соціальної атмосфери, спрямованої на виховання гармонійної особи.

Відродження в нинішніх умовах традиційних виховних функцій суб’єктів соціального довкілля вважаємо необхідною умовою успішного вирішення проблеми виховання гармонійної особи тепер і на майбутнє.

Першою важливою виховною соціальною інституцією є родина, сім’я. Показано, що відродження християнської родини, її виховної ролі повинно стати важливою справою у діяльності держави, Церкви, школи. Це одна з необхідних умов виховання гармонійної особи.

Негативними чинниками впливу на родину у сучасному українському суспільстві, окрім інших, є такі: однобічне зміщення пріоритетів у вихованні в освітньому напрямі, на вивчення ремесла, здобуття фаху за рахунок недооцінки виховання чеснот, духовності, характеру, загальнолюдських цінностей особи; заперечення Святості при створенні родини та налагодженні родинного життя, що впливає з хибної суті матеріалістичної концепції людини; применшення ролі батьків у вихованні своїх дітей; знецінення національного як необхідної умови правдивого виховання дітей та налагодження родинного життя.

На наш погляд, родина, школа, Церква, різноманітні традиційні громадські утворення дорослих і школярів за місцем проживання у сільській місцевості є носіями того соціально-духовного досвіду, який за своєю суттю відповідає життєво перевіреним народним поглядам, сформованим у процесі духовно-історичного розвитку народу в цілому.

Тому вважаємо, що основними, базовими суб'єктами соціального довілля у вихованні гармонійної особи є родина, Церква, школа, громада. Відродження їх традиційної ролі в умовах НВК здійснюється через зміст навчання і виховання, організацію їх взаємодії, у межах структурних органів самоуправління навчально-виховного комплексу. В межах НВК вони виробляють спільні підходи, забезпечують цілісність у вихованні гармонійної особи, що, в свою чергу, дозволяє їм краще виконувати свої безпосередні функції.

Практика пошуку шляхів утілення особистісного підходу до виховання дитини та вирішення проблем її соціалізації як духовно-морального процесу у НВК здійснюється шляхом забезпечення учням умов для навчання за здібностями, праці за інтересами, а також можливостей для повноцінного фізичного та естетичного розвитку.

Навчання учнів за здібностями забезпечується на основі виявлення готовності дитини до навчання у школі; створення таких умов для навчання, які дають змогу кожній дитині ефективно навчатися, розвиватися в оптимальному для неї, вибраному нею ж темпі; забезпечення кожному учневі широких можливостей для вибору рівня вивчення предметів (основ наук); матеріальної бази, якою є добре обладнані навчальні класи, кабінети, що перетворюються у своєрідні навчально-методичні центри відповідної галузі знань; відкритості цих центрів для задоволення освітніх потреб на рівні середньої загальноосвітньої школи не тільки учнів, а всіх бажаючих із того соціального довілля, в якому вона перебуває; творення такої атмосфери взаємин між учнями, вчителями, батьками, при якій учень, що вчиться посередньо, намагаючись повністю використати для цього власні здібності, не відчуває морально-психологічного дискомфорту, який має місце у масовій загальноосвітній школі.

Створення умов для праці учнів за інтересами є важливим напрямом цілісної програми виховання гармонійної особи. Не ставиться завдання набуття учнями тієї чи іншої професії як самоціль. Головна мета — прищепити особі вихованця працездатність, любов до своєї землі, формувати риси господаря землі в широкому розумінні, творця матеріальних і духовних цінностей. Важливою є також підготовка особи до виконання в майбутньому вагомих соціальних

функцій: матері, батька, глави сім'ї, члена громади, громадянина держави.

Матеріальною базою трудового навчання Звенигородського НВК є відповідно обладнана робоча кімната для молодших класів, де створено умови для роботи з папером, тканиною, деревом і т. д., що відповідає вимогам програми трудового навчання. Учні середніх і старших класів мають змогу працювати в добре обладнаних майстернях з обробки дерева, металу, майстерні з пошиття одягу, кабінеті ведення домашнього господарства. У їхньому розпорядженні також кабінети автотракторної справи, навчально-дослідна ділянка та можливість працювати над покращенням благоустрою усїєї території соціально-культурного центру, елементом якого є школа.

Практика показує, що самообслуговування в школі, яке передбачає естетичне оформлення учнями та батьками класних приміщень, кабінетів, усїєї школи, території навколо неї, виготовлення та ремонт обладнання, їх збереження може стати добрим виховним засобом, за допомогою якого вирішується комплекс педагогічних задач. Воно, зокрема, сприяє вихованню в учнів і батьків бережливого ставлення до довкілля, подолання стану відчуженості до всього державного, громадського.

Ми розглядаємо естетичне виховання як необхідний фактор духовного розвитку. Базовими центрами естетичного виховання особи в умовах Звенигородського НВК є музична школа, хореографічна студія, студії народної творчості "Галиця" та образотворчого мистецтва, колективи художньої самодіяльності, інші спільні об'єднання школярів і дорослих за інтересами.

Практика свідчить про великі виховні можливості народного мистецтва, яке доступне більшості вихованців і має на них благодатний вплив. З іншого боку, вона говорить про великі виховні можливості НВК, коли засобом виховання вибирається фактор(у цьому випадку народне мистецтво), зміст якого є відповідним до внутрішніх духовних запитів вихованця та всього соціального оточення.

Фізичне та психічне здоров'я дитини є необхідною умовою її гармонійного розвитку, повноцінного життя в майбутньому. Воно виступає безцінним багатством народу.

Створенню умов для доброго загального фізичного та психічного розвитку особи в НВК сприяє такий розпорядок дня, тижня, який забезпечує всім дітям потрібний руховий режим, перебування на свіжому повітрі, можливість повноцінного харчування. Цьому сприяє, перш за все, структура навчальної діяльності НВК. Тут учень має можливість самостійно керувати своїм навчальним навантаженням, враховуючи самопочуття, інші фактори.

На правильність вибору нами шляху в організації і наповненні змісту навчально-виховної діяльності учнів у НВК вказують дані, наведені у таблицях 2.3 та 2.4. Наведені показники отримані на основі даних експериментальної та контрольних шкіл. Методика обчислення показників подана у додатку до дисертації.

У наведеній таблиці 2.3:

P13 — показник ставлення учнів до навчання; P14 — показник ставлення учнів до традиційних видів праці і ремесел; P21 — показник рівня задоволення школою навчально-пізнавальних запитів учнів із позицій учнів; P22 — показник рівня задоволення школою позаурочних запитів учнів із позицій учнів; P23 — показник рівня задоволення своєю школою загалом, із позицій учнів; P24 — показник рівня задоволення школою загалом, із позицій батьків (дорослих).

Таблиця 2.3

№ п/п	Школи	Показники	P13	P14	P21	P22	P23	P24
1	Звенигородський НВК		29	25	28	24	27	36
2	Старосільська СШ		22	14	19	20	20	35
3	Борщовицька СШ		18	12	13	14	16	29
4	Пикуловицька СШ		19	14	17	15	16	22
5	В. Білківська СШ		14	18	16	15	15	21
6	Миклашівська СШ		16	11	14	15	18	24

Таблиця 2.4

№ п/п	Школи	Показники	P11	P12	P31	P32	P33	P34
1	Звенигородський НВК		41	62	61	55	46	44
2	Старосільська СШ		30	46	56	52	45	35
3	Борщовицька СШ		24	40	47	44	37	29
4	Пикуловицька СШ		31	53	26	33	35	37
5	В. Білківська СШ		30	43	32	29	34	38
6	Миклашівська СШ		27	46	49	47	41	29

У наведеній таблиці 2.4:

P11 — показник орієнтованості учнів на пріоритетність духовно-моральних цінностей у житті; P12 — показник ставлення учнів до

своїх родичів і укладу родинного життя; P31 — показник рівня визнання дорослими християнських засад розбудови родини; P32 — показник рівня готовності батьків(дорослих) до запровадження християнських засад виховання у школах; P33 — показник орієнтації батьків(дорослих) на пріоритетність духовно-моральних цінностей у житті; P34 — показник готовності школярів до запровадження у школах християнських основ виховання.

Про ефективність позитивного впливу Звенигородського НВК на соціальне довкілля, крім іншого, свідчать дані, наведені у наступній таблиці 2.5:

Таблиця 2.5

№ п/п	Школи	Роки	1990	1991	1992	1993	1996	В середньому
1	Звенигородський НВК		13,33	31,30	40	5,43	19,67	6,56
2	Старосільська СШ		2,14	2,21	6,30	2,11	21,3	5,11
3	Борщовицька СШ		0,88	19,09	15,3	0,72	1,44	1,37
4	Пикуловицька СШ		5,67	27,2	4,65	0,33	1,08	3,09
5	В. Білківська СШ		5,25	1,02	0,98	8,75	11,6	3,01
6	Миклашівська СШ		0,2	3,77	1,41	4	3,6	2,60
	Усього по району		0,04	0,10	26,8	0,76	2,26	5,99

У табл.2.5 наведено значення показника, який характеризує зв'язок зміни чисельності населення та кількості учнів у відповідних школах. Методику обчислення цього показника подано у дисертації.

НВК ставить за мету формування соціального довкілля, яке сприяло б вихованню гармонійної особи. Ця робота повинна вестися у таких напрямках: координація виховних зусиль існуючих соціальних інституцій довкілля; відновлення виховної ролі первинних традиційних соціальних структур: родини, Церкви, школи, громади; формування організаційно-методичних передумов виникнення сучасних первинних соціальних утворень людей за місцем проживання.

Ми розглядаємо НВК як центр духовного виховання особи, духовного відродження села. Виходимо з того, що НВК наявними засобами акумулює кращі зразки культури, традиції, духовні цінності, з одного боку, активно поширює їх у соціальне довкілля безпосередньо - з іншого боку. Школярі, стаючи носіями цих цінностей, сприяють поширенню їх у соціальному довкіллі як у період дитинства, так і в період, коли вони стають активними членами суспільства,

створюючи родини, входячи у державно-громадське життя, виробництво. У цій ситуації стосовно соціального довкілля НВК виступає як формуючий фактор, впливаючи на нього через своїх вихованців.

Висновки

1. Актуальність наповнення новою сутністю поняття "гармонійна особа" у педагогічній науці і практиці обумовлюється ходом суспільно-історичного розвитку нашого народу, його культурою, світоглядом, працями представників світової і вітчизняної педагогічної науки минулого і сучасного, пошуками прогресивних педагогів-науковців і практиків, потребами розвитку сучасної національної виховної системи.

2. Сільська школа, ставлячи перед собою завдання виховання гармонійної особи, реорганізовується в навчально-виховний комплекс, виступаючи при цьому у ролі координаційного центру духовного відродження села.

Реорганізація загальноосвітньої школи у НВК вимагає кількох організаційно-педагогічних етапів. Такими етапами є: розробка концепції, підготовка кадрів для праці в умовах НВК, погодження основних підходів, розробка Положення про НВК; юридичне об'єднання виховних соціальних інституцій довкілля у навчально-виховний комплекс; реорганізація існуючої і творення нової інфраструктури навчання та виховання; творення однорідного виховного простору в рамках соціальних інститутів довкілля.

Сприятливими факторами такого процесу об'єднання різних закладів є: спорідненість освітньо-культурних і духовних виховних завдань, які вони (середня і музична школи, дитячий садок, Народний дім "Просвіта", Церква) повинні вирішувати; спільність контингенту людей - учнів, батьків, жителів села, з якими вони працюють; усвідомленість такого об'єднання як засобу творення кращих умов для виконання кожним з них своїх прямих функціональних завдань.

3. У діяльності НВК домінуючими, системотворчими, тобто такими, без яких неможливе творення та функціонування всієї соціально-педагогічної системи НВК, повинно бути принаймні два фактори: творення високогуманної, демократичної атмосфери спілкування, взаємин учнів, учителів, батьків, усіх виховних підрозділів, закладів, які причетні до НВК; розбудова навчально-виховного процесу, довкілля на національно-традиційній основі, виховання людини засобами рідної культури.

4. Творенню демократичної атмосфери та гуманних взаємин у НВК сприяють такі складові і напрями його діяльності: перехід се-

редньої школи в режим діяльності НВК є надбанням і волевиявленням усього її колективу учнів, учителів і батьків; усі зміни, які проводяться у діяльності НВК, зумовлюються потребою вирішення тих чи інших конкретних навчально-виховних завдань, неодноразово обговорюються всіма учасниками навчально-виховного процесу: учнями, вчителями, батьками. Вони впроваджуються у практику тільки після остаточного схвалення загальними зборами колективу та загальними зборами батьків; структура управління НВК дозволяє при формуванні річного виховного плану враховувати повний спектр побажань усіх інституцій соціального довкілля, охоплюючи всі найважливіші події, які відбуватимуться у селі протягом календарного року; структура навчально-виховного процесу, в якій вихованець є активним його учасником, партнером учителя, вихователя.

5. Особливо важливе значення при організації НВК має робота з батьками учнів. Тут ставляться такі завдання: інформування батьків про наміри школи щодо змін форм і методів навчання і виховання дітей; отримання від них оцінки цих намірів для підвищення їх ефективності при впровадженні; досягнення розуміння, сприйняття, підтримки і співучасті батьків у нових методах роботи школи.

Основними методами роботи з батьками є систематичне обговорення пропонованих змін під час класних та загальношкільних батьківських зборів, діяльності класних та загальношкільної опікунських рад, індивідуальних бесід, залучення їх до вирішення конкретних виховних завдань.

6. Організацію діяльності НВК необхідно вести так, щоб усі зміни, які проводяться у змісті і формах навчально-виховної діяльності, зумовлювалися потребою вирішення тих чи інших конкретних питань навчання й виховання. Вони повинні бути усвідомленими і схваленими всіма учасниками навчально-виховного процесу: учнями, вчителями, батьками.

Тому о'б'єднання, координація, спрямування всіх соціальних структур на співпрацю у напрямі вирішення необхідних, життєво важливих проблем за місцем проживання є надзвичайно важливою умовою формування сприятливого виховного середовища.

7. Перехід на національну основу виховання у НВК забезпечується, як свідчить наше дослідження, такими факторами: формування єдиного для всіх його підрозділів виховного річного циклу, що відповідає народному, церковно-традиційному річному календарю; приведення змісту виховання у відповідність до національних виховних традицій, культури; відродження традиційної суспільно-вихов-

ної ролі суб'єктів соціального довкілля, запровадження національних традицій та обрядів у практику сьогодишнього життя.

Ці фактори є взаємопов'язаними, взаємообумовленими, доповнюють один одного.

8. Ми розглядаємо національно-культурну спадщину нашого народу як духовні здобутки минулих поколінь, матеріалізовані відбитки духовного злету наших предків, за допомогою яких засобами культури відбувається духовне єднання, взаємовплив сучасників між собою, незалежно від віку, освіти, становища у суспільстві, їх спілкування з минулим, а також - із майбутнім, передаються духовні цінності дітям безпосередньо від старших поколінь.

9. Структурні підрозділи НВК є інтелектуальною, організаційно-методичною, художньо-естетичною базою нагромадження і трансформації у соціальне довкілля культурно-історичних духовно-моральних цінностей. Тут НВК виступає як творча соціально-педагогічна система, засобами якої в межах села моделюється цілісний інформаційно-виховний простір. Він будується відповідно до споконвічних народних традицій, охоплює дітей і дорослих, породжуючи нові грані духовної взаємодії між ними.

НВК повинен акумулювати кращі зрізці національної і світової культури, традиції, духовні цінності, з одного боку, активно поширювати їх у соціальному довкіллі безпосередньо — з іншого.

10. Особливістю організації виховної роботи у НВК є її діяльний принцип. Він полягає в тому, що у НВК особа перебуває у стані постійного пошуку, вибору видів діяльності, шляхів досягнення оптимальних для себе результатів цієї діяльності. Духовні цінності завоюються, вдосконалюються, проявляються в процесі постійної активності мислення, волі, відчуттів. Це є одним із системотворчих принципів розбудови навчально-виховного процесу в умовах НВК.

11. Структурна розбудова та організація діяльності НВК, методи, підходи, якими при цьому послуговуються, цілеспрямовано ведуть до творення у межах школи, населеного пункту єдиного інформаційно-виховного простору. Така робота ставить у площину взаємодії різноманітні соціальні інституції, людей, єднаючи їх на основі потреби вирішення суспільно важливих задач.

У такій системі відносин різних суб'єктів соціального довкілля на цьому етапі проявляються функції, які були притаманні громадам, що мали місце в минулому. Тобто діяльність НВК цілеспрямовано готує, обумовлює зародження організаційно-методичної бази для утворення в майбутньому недержавних, самодіяльних соціальних інституцій, аналогічних за призначенням і функціями до традиційних громад у минулому.

Список опублікованих праць:

1. Концепція сільської школи як центру духовного відродження//В зб.: Актуальні проблеми становлення і розвитку національної школи/За ред. Г.С.Дехтярьової, Є.І.Сявакко.—К., 1992.— С. 40-46.
2. Положення про Звенигородський навчально-виховний комплекс Пустомитівського району Львівської області//В зб.: Актуальні проблеми становлення і розвитку національної школи/За ред. Г.С.Дехтярьової, Є.І.Сявакко.— К., 1992— С. 105—110.
3. Соціально-історичні та педагогічні передумови виникнення навчально-виховних комплексів//Науково-методичний вісник ЛНПЦ ІПППО АПН України.— Львів, 1996, №1.— С. 18—32.
4. Про навчально-виховний комплекс як один з типів сучасної національної школи/з досвіду його функціонування в с.Звенигород Пустомитівського р-ну Львівської області//Вісник Львівського Університету. Серія педагогічна. Випуск 13.— Львів, 1996.— С. 68-71.
5. Проблеми формування гармонійної особи і становлення сучасної національної школи// Воля і Батьківщина.— Львів, 1997, №1. - С. 14—24.
6. Школа — центр духовного відродження села в умовах перебудови//Тези доповідей міжвузівської науково-практичної конференції “Розвиток народної освіти в західних областях України за роки Радянської влади”.— Львів, 1990.— С. 94—96.
7. Сільська школа і перспективи її розвитку в умовах перебудови//Тези доповідей міжвузівської науково-практичної конференції “Концепція національної школи України і проблеми підготовки та підвищення кваліфікації вчительських кадрів”.— Львів, 1991.— С. 76—77.

Ферштей В.В. Виховання гармонійної особи в умовах сільського навчально-виховного комплексу. — Рукопис. Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук за спеціальністю 13.00.01 — теорія та історія педагогіки.

Прикарпатський університет ім.В.Стефаніка, м.Івано-Франківськ, 1997.

Дисертацію присвячено питанням виховання сільської молоді в сучасних умовах становлення української національної виховної системи. На основі українських народних історично-традиційних ви-

ховних засад наповнено новою сутністю поняття "гармонійна особа", обґрунтовано актуальність виховання такої в сучасних умовах.

Створено, наповнено новим змістом діяльність сільського навчально-виховного комплексу як нового типу школи, спрямованої на виховання гармонійної особи та апробовано на практиці методику його організації. Досліджено ефективність впливу сільського навчально-виховного комплексу на формування сприятливої соціальної атмосфери, спрямованої на виховання гармонійної особи, поклавши в основу його діяльності національно-традиційні підходи до виховання.

Ключові слова: особа, гармонійна особа, навчально-виховний комплекс, виховання, національні традиції, відродження, виховне довкілля.

Ферштейн В.В. Воспитание гармоничной личности в условиях сельского учебно-воспитательного комплекса. — Рукопись. Диссертация на соискание ученой степени кандидата педагогических наук по специальности 13.00.01 — теория и история педагогики.

Прикарпатский университет им. В.Стефаника, Ивано-Франковск, 1997.

Диссертация посвящена вопросам воспитания сельской молодежи в современных условиях становления украинской национальной воспитательной системы. На основании украинских народных исторически традиционных воспитательных предпосылок наполнено новой сущностью понятие "гармоничная личность", обосновано актуальность воспитания таковой в современных условиях.

Создано, наполнено новым содержанием деятельность сельского учебно-воспитательного комплекса как нового типа школы, направленного на воспитание гармоничной личности и апробировано на практике методику его организации. Исследовано эффективность влияния сельского учебно-воспитательного комплекса на формирование благоприятной социальной атмосферы, направленной на воспитание гармоничной личности, положив в основании его деятельности национально-традиционные подходы к воспитанию.

Ключевые слова: личность, гармоничная личность, учебно-воспитательный комплекс, воспитание, национальные традиции, возрождение, воспитательная среда.

Fershtei V.V. Bringing up the harmonic person in the village educational complex conditions.— Manuscript.

Thesis submitted for Degree of the candidate of pedagogical sciences by a speciality 13.00.01 — theory and history of pedagogics, Subcarpathian University after V.Stefanyk, Ivano-Frankivsk, 1997.

The dissertation deals with the problems of bringing up young people of countryside under modern conditions of making ukrainian national educational system. On Ukrainian folk historical and traditional educational bases the idea of “harmonic person” was filled with new sence, the urgency of bringing up “harmonic person” in modern conditions was proved.

The village training and educational complex is created and filled with the new content. Methodics of its organizing, as the new type of school aimed for bringing up harmonic person is proved.

The effectiveness of the village training and educational complex influence on the forming of favourable social atmosphere aimed for bringing up harmonic person by putting national and traditional approaches to education into the base of its activating.

Key words: person, harmonic person, training and educational complex, bringing up, national traditions, renaissance, educational environment.

AB 39058

AB 39.058